

Başka kahramanların Türkiyesi

Yorgo Hacidimitriadis, kızları Fifi ve Adela yla.

AYŞE KADIOĞLU

Radikal 2 / 04/09/2011

Ayhan Aktar'ın "Yorgo Hacidimitriadis'in Aşkale-Erzurum Günlüğü (1943)" kitabı hem akıcı hem bilgilendirici hem de çok üzücü

Ayhan Aktar'ın 2000'de yayımlanan ve daha sonra on baskısı yapılan 'Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları' (İletişim) başlıklı kitabı bugün, Türkiye siyasi tarihi çalışmalarında temel okumalardan biridir. Bu kitaptan sonra yayımlanan ve Türkiye'de vatandaşlık, kimlik, azınlıklar gibi temalara odaklanan neredeyse tüm önemli ulusal/uluslararası kitap ve makale, Aktar'ın bu eserine veya bu konuda yayımladığı makalelere atıfta bulunur. Aktar bu kitabı ile literatürde büyük bir boşluğu doldurdu ve akademide nadir sayılabilecek bir başarıyı yakalayarak kalıcı bir eser ortaya çıkardı.

Şaşırtıcı akademisyen

Aktar'ı tanıyanlar onun yazılarındaki sivri dili ve titizliğini bilirler. Onun sivri diline kızanlar dâhi, detaycılığı ve titizliği karşısında şapka çıkarır. Doğrusu bu ya, ben de sivri dili yüzünden sık sık onunla tartışırken bulurum kendimi. Ancak Aktar'ın dili sadece sivri değil, aynı zamanda çok da akıcıdır. Onun yeni hazırladığı ve geçtiğimiz günlerde yayımlanan "Yorgo Hacidimitriadis'in Aşkale-Erzurum Günlüğü (1943)" (İletişim) başlıklı kitabın en önemli özelliklerinden biri de - bir akademisyen olarak gıpta ettiğim- akıcı dili. Aktar'ın bu kitap için Varlık Vergisi konusundaki çalışmalarını yeniden gözden geçirerek hazırladığı metin öylesine akıcı ki, insan akademik vasıfları böylesine yüksek bir metnin nasıl bu kadar hızlı okunabildiğine şaşırıyor.

Ümidin kaybı...

Aktar'ın yayına hazırladığı kitabın en özgün bölümünde, Varlık Vergisi borcunu ödeyemediği için 22 Mart 1943 tarihinde Haydarpaşa'dan trenle Erzurum Aşkale'deki çalışma kamplarına gönderilen un tüccarı Yorgo Hacidimitriadis'in orada

kaldığı süre içinde tuttuğu günlüğü bulunuyor. Bu günlüğü Aktar'a, 2005'te Atina'da katıldığı bir konferansta tanıştığı, Hacıdimitriadis'in torunu olan Niki Stavridi vermiş. Bu dönemde, son derece yüksek miktarlarda ve gayrihukuki, gayriahlaki yöntemler ile belirlenen Varlık Vergisi'ni ödeyemeyen mağdurlar Aşkale, Erzurum ve Sivrihisar'da oluşturulan çalışma kamplarında tutuluyorlar ve karayollarında kar temizlemek, şehrin sokaklarını süpürmek ya da yol inşaatında taş kırmak gibi işlerde çalıştırılıyorlar. Aşırı soğuk ve karlı hava koşulları özellikle yaşı ilerlemiş olan mağdurları çok zorluyor. Hacıdimitriadis, Aşkale ve Erzurum'a gönderildiği dönemde 60 yaşında. 22 Mart ile 10 Ağustos 1943 tarihleri arasında tuttuğu günlüğünde geçirdiği fiziksel ve duygusal travmaları anlatıyor.

Yazdığı mektuplarda sevdiklerine moral vererek kendi moralini yüksek tutmaya çalışıyor. Bu noktada, yazar Orhan Miroğlu'nun Diyarbakır Cezaevi'nden anne ve babasına yazdığı mektuplarda onlara moral verme çabasını hatırladım (Ölümden Kalıma: Diyarbakır Cezaevi'nden Mektuplar, Everest, 2010). Sanırım mağdur olan kişiler ancak sevdiklerine moral vererek kendi morallerini yüksek tutabiliyorlar. Erzurum'da çalışma kampındayken, bulunduğu yerden "Ez-zulum" diye söz eden Hacıdimitriadis, sokakları süpürürken yerli halktan bazı insanların nasıl onları alayla izlediğini anlatıyor. Ancak yerli gençler arasında yaşlı mağdurların kamptaki görevlerini onların yerine ücret karşılığı yapan ve böylece mağdurları daha yakından tanıyarak onların durumlarına kederlenenler de var. Bunların bazıları, yıllar sonra olanları anlatmışlar. Kendisinden daha yaşlı bir mağdur, bir gün Hacıdimitriadis'e şöyle diyor: "Malın kaybı hiçbir şey, cesaretin kaybı az bir şey, ümidin kaybı ise her şey." Hacıdimitriadis'in günlüğünde adaletsiz bir şekilde mağdur edilen kişilerin nasıl ümidi kaybetmeden yaşama tutunduklarının öyküsü var.

Türk tüccarları için

Kitabın ikinci bölümünde Aktar'ın Varlık Vergisi konusundaki çalışmalarını yeniden gözden geçirdiği, yukarıda da sözünü ettiğim, oldukça uzun ve detaylı bir metin var. Bu metni okuyunca, "fevkalade" kazançları vergilendirmek üzere kurgulanmış olan Varlık Vergisi'nin nasıl dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından "bize iktisadi istiklalimizi kazandıracak bir fırsat", bir "ihtilal kanunu" olarak sunulduğunu görüyoruz (s. 106). Bu kanun ile yine Saraçoğlu'nun ifadesiyle, nasıl "piyasamıza hâkim olan gayri Türk unsurları bu sayede bertaraf ederek Türk piyasasını Türk tüccarlarının ve Türklerin eline" vermenin amaçlandığını ve daha işin başında "gayrimüslimlere tarh edilecek (kesilecek) vergilerin ancak dörtte birinin Türklere" kesileceğinin ilan edildiğini görüyoruz (s.106). Saraçoğlu, gayrimüslimlerden gelen uzlaşma önerilerini, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş bir devlet olduğunu söyleyerek reddediyor. Ancak öte yandan da, itiraza yani bir üst mahkemeye başvurmaya yönelik hiçbir hüküm içermeyen bir kanunu meclisten geçirmek ile çağdaş bir devlet olmak arasında bir çelişki görmüyor.

Hamal ve tarihsel süreklilik

Aktar'ın metninin bence en önemli bölümü, İstanbul'da Varlık Vergisi miktarlarını tespit etmek üzere kurulan 1 Numaralı Komisyon ile ilgili. Bu komisyonun üyeleri arasında Mahmut Ferit Hamal (1877-1951) isimli bir zat da var. Aktar, aynı Ferit Hamal'ın 1915'te Konya'da Ermeni tehcirinin gerçekleştirilmesinde (Konya Valisi Celal Bey'in tüm itiraz ve direnişine rağmen) en etkin rolü oynayan kişi olduğuna işaret ediyor. Bence Aktar'ın bu metinle literatüre yaptığı en önemli katkı, Ferit Hamal'ın kişiliğinde yakaladığı ve Türkiye'de gayrimüslimleri dışlamaya, horlamaya ve tehcir etmeye yönelik eğilimin sürekliliği. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bu sürekliliğin tek örneğinin Ferit Hamal olmadığı açık. Tarihle yüzleşmek sadece mağdurları anlamayı değil, onlara bu eziyetleri reva görenlerin düşüncesine ışık tutmayı da gerektiriyor. Çünkü hep söylüyorum, usanmadım yine söyleyeceğim, faşizmi uzaklarda, bize benzemeyenlerin arasında aramak yerine, bize benzeyenlerin, yanımızdakilerin, soframızdakilerin söyleminde yani en sıradan haliyle yakalamak önemli. Sıradan faşizm çok yaygın. İnsan bu eziyetleri yapanların tanıdığı, bildiği insanlara benzeyen kişiler olduğunu fark ettiğinde çok sarsılıyor. Eziyetleri canavarlar değil, sıradan insanlar yapıyor. Ayrımcılıkla savaşmak için öncelikle bunun farkında olmak gerek.

Bir başka sürekliliği ise kitaptaki bir dipnotta yakalamak mümkün. Hacıdimitriadis 19 Mayıs 1943'te günlüğüne yazdığı notta, çalışma kampında bulunanların Erzurum'un Pasinler (Hasankale) ilçesinin batısındaki Deveboynu dağına doğru sürüleceklerini duyduğunu aktarır. Aktar bu bilginin altına düştüğü dipnotta I. Dünya Savaşı sırasında aynı yerde

Ermeniler ile Türkler arasında kanlı çatışmalar olduğundan söz etmiş (s. 57). Aktar gibi sosyal bilimciler bu memleketin taşının, toprağının, dağının, ovasının ve bir zamanlar farklı nedenlerle kızıl akan derelerinin tarihine dikkat çekerek tarihle yüzleşebilmenin önünü açıyorlar.

Aktar'ın hazırladığı kitabın önemli bölümlerinden biri de Varlık Vergisi uygulaması sırasında İstanbul Defterdarı olan Faik Ökte ile ilgili. Faik Ökte, bugün bu konuyu çalışanlara (Aktar dâhil) rehberlik eden en önemli kitaplardan birini (Varlık Vergisi Faciası) 1951'de "ülkemize demokrasi geldi zannederek" yayımlıyor. Aktar, Ökte'nin yaşamına ışık tutarken, devletin zulmünü halının altına süpürmeyi reddeden ve hatta bir de kitap yazarak bunu anlatan bir bürokratı, Türkiye'de nelerin beklediğini gösteriyor. Aktar'ın yazdıkları, gecikmiş de olsa, Faik Ökte'ye iade-i itibar niteliğinde. Ben özellikle Faik Ökte'nin kendisine neden istifa etmediği konusunda yöneltilen suçlamalara verdiği samimi ve insani yanıtı etkilendim. Bu yanıtı okurken geçmişle yüzleşmek için hiçbir zaman geç kalınmayacağı gerçeğini bir kez daha idrak ettim.

Başka kahramanlar

Ayhan Aktar 2006'da yayımladığı "Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm" başlıklı kitabı, 1915'te İttihat ve Terakki hükümetinin aldığı tehcir kararına direnen Osmanlı bürokratlarının saygıdeğer anısına ithaf etmişti. Çünkü onlar belki de çoğunluğun sürü psikolojisiyle ortak olduğu bir zulmün karşısına dikilme cesaretini göstermişlerdi. Aktar, hazırladığı "Yorgo Hacidimitriadis'in Aşkale-Erzurum Günlüğü (1943)" başlıklı kitabı ise Varlık Vergisi mükelleflerine yapılan zulme şahit olup görevlerinden istifa eden iki maliye müfettişinin (İhsan Arat ve Ekrem Türkay) anısına ithaf etmiş. Çünkü onlar insanın kendi aklını kullanma cesaretinin abidesidirler. Gözlerinin önünde yanlış işler yapıldığını görüp de buna "dur" demek insan olmaya dairdir. Umarım bu duyguyu yitirmeden tarihle yüzleşmeyi başarabiliriz. Aktar'ın yıllardır ısrarla kitaplarını ithaf ettiği kahramanların Türkiye'si kesinlikle farklı bir Türkiye. İşte o Türkiye'ye olan özlemler... Ayhan Aktar'ın ellerine, aklına sağlık.